

ĎÁBLŮV ELIXÍR

E. T. A. HOFFMANN

LEDA
2018

*Listy,
jež zanechal bratr Medard,
kapucín*

*Vydává
autor Fantastických kusů
po Callotově způsobu*

VYDAVATELOVA PŘEDMLUVA

Jak rád bych vás, milí čtenáři, zavedl pod temné platanu, kde jsem poprvé četl podivuhodný příběh bratra Medarda! Usedli byste se mnou na kamennou lavici, napůl ukrytou ve vonících keřích a pestrých, zářivých květech; spolu bychom vzhlíželi k modravým horám, které vypínají k nebi své podivuhodné vrcholky za údolím zatopeným sluncem, jež se před námi rozkládá tam, kde končí zahradní pěšina. Otočíš se a uvidíš sotva dvacet kroků za námi gotickou budovu, jejíž portál zdobí hojné sochy. – Přes koruny platanů se na tebe dívají obrazy svatých jasnýma, jakoby živýma očima; to se na vysoké zdi skví svěží fresky. – Slunce spočívá svým zářivě rudým kotoučem na vrcholcích hor, zvedá se večerní vánek, všude kolem je šum a hemžení. Podivuhodné hlasy šveholí a šepotají ve stromech a křovinách: jako by se vznášely do výšin a měnily se ve zpěv a tóny varhan, jež sem teď z dálky zaznívají. Vážní mužové v bohatě zřaseném šatě krácejí mlčky po cestičkách mezi stromy,

oči obrácené k nebi. Ožily to snad obrazy svatých a sestoupily z vysokých výklenků? – Ovane tě tajemná hrůza podivuhodných událostí a legend, jež jsou tu zobrazeny, připadne ti, že se odehrávají všechny přímo před tvýma očima. A v tomto rozpoložení budeš číst Medardův příběh, a tak možná budeš považovat podivuhodná mnichova vidění za víc než jen nespoutané výrony předrážděné obraznosti.

Viděl jsi, milý čtenáři, obrazy svatých, klášter, mnichy; a tak snad ani nemusím dodávat, že jsem tě zavedl do nádherné zahrady kapucínského kláštera v B.

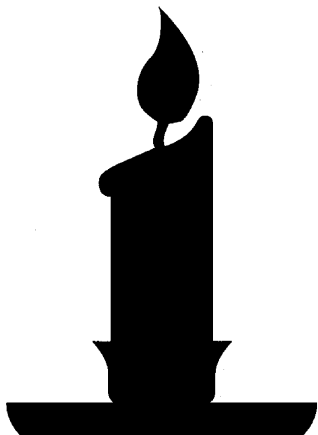
Když jsem kdysi v tomto klášteře několik dní pobýval, ukázal mi důstojný převor listy, jež po sobě zanechal bratr Medard a jež uchovávali v archivu jako pozoruhodnost, a podařilo se mi teprve po veliké námaze rozptýlit převorovy pochyby a přemluvit jej, aby mi je svěřil. Vlastně, tvrdil, by se měly ty listy spálit. – Ne bez obav, že budeš stejného mínění jako převor, ukládám ti nyní do rukou, milý čtenáři, knihu, kterou jsem z těch listů sestavil. Rozhodneš-li se však putovat s Medardem temnými ambity a kobkami, jako bys byl jeho věrný druh, a prožívat s ním všechny ty strašné, děsivé, bláznivé, ztřeštěné příhody, jsem přesvědčen, že se rozjaříš rozmanitými obrazy, jež se před tebou budou odvíjet. – A když se zadíváš pozorněji na věci, jež jsou zdánlivě beztvaré, brzy nabudou zřetelných a určitých obrysů. A zjeví se ti před očima onen skrytý zárodek, jež zplodil temný osud a který, když vypučel v rostlinu, v tisícerych úponcích

bujel dál a dál, až jeden z květů uzrál v plod, sám vysál všechny životní mízu, a zahubil tak i sám zárodek.

Pečlivě jsem přečetl všechny listy kapucína Medarda, což bylo namáhavé, protože nebožtík psal velmi drobným, nečitelným mnišským písmem, a zdálo se mi, že se možná právě v tom, čemu obecně říkáme sen nebo přelud, skrývá symbolické poznání, že existuje tajemná nit, jež se táhne celým naším životem a spojuje všechny jeho rozmanité podoby v jedno – a že je odsouzen k záhubě ten, kdo si myslí, že pokud objevil tuto nit, nabyt tím zároveň síly, díky které dokáže ono spojení násilně přetrnout a nemusí se obávat temných mocností, jež však nad námi přesto vládnou.

Snad se vám, milí čtenáři, povede jako mně; a to bych vám z dobrých důvodů přál z celého srdce.

PRVNÍ DÍL

ČÁST PRVNÍ

Léta dětství a život v klášteře

Matka mi nikdy neřekla nic o tom, jaký byl Motcův světský život; vyvolám-li si však v paměti všechno, co mi o něm vykládala, ještě když jsem byl dítě, uvědomuji si, že byl dojista moudrý, hluboce znalý světa. Z toho, co mi máti vyprávěla o svém dřívějším životě, z ojedinelých zmínek, kterým jsem porozuměl teprve později, vím, že rodiče, kdysi velice bohatí, si zpočátku žili příjemně, že však potom upadli do nesmírně skličující, hořké chudoby, a že se otec, kterého sám satan zlákal k hanebnému zločinu, dopustil smrtelného hříchu. Když ho pak k stáru osvítila boží milost, chtěl svoje provinění odpykat poutí k Posvátné Lípě do dalekých, chladných Prus. – Za toho namáhavého putování pocítila matka poprvé po mnoha letech manželství, že nezůstane plané, jak se obával otec; třebaže se mu vedlo nuzně, velice se zaradoval, že se teď snad splní

vidění, v němž mu svatý Bernard slíbil, že dojde pokoje a odpuštění hříchu skrze syna. V Posvátné Lípě se otec roznemohl, a poněvadž nechtěl, přestože velice zeslábl, ustat v uložených svízelných modlitbách, nemoc jej zmohla; zemřel v klidu a očištěn od hříchu ve chvíli, kdy jsem přicházel na svět. – Mou první, ještě mlhavou vzpomínkou je líbezný obraz klášte-
ra a nádherného chrámu v Posvátné Lípě. Stále mě obklopuje šumění temného lesa – stále mě omamuje vůně bujně rašících luk, pestrého kvítí, které mi bylo kolébkou. Jediné jedovaté zvíře, jediný škodlivý hmyz nehnízdí v tom svatém místě blaženosti; ani bzukot mouchy, ani cvrkot cvrčka neruší posvátné ticho, v němž zní jen zbožný zpěv kněží, kteří spolu s poutníky rozhoupávají zlaté nádoby, z nichž stoupá opojná vůně kadidla, a ubírají se kolem v dlouhých zástupech. Ještě vidím uprostřed chrámu kmen lípy, celý ve stříbře, na nějž andělé kladou zázračný obraz svaté Panny! Dosud se na mne usmívají ze stěn, z chrámového stropu barvami zářící postavy andělů – světců! – Matčino vyprávění o podivuhodném klášte-
ře, kde se jejímu přetěžkému bolu dostalo milostivé útěchy, mi tak proniklo do srdce, až se mi zdá, že jsem to všechno sám zažil; ačkoliv je nemožné, aby moje vzpomínky sahaly tak hluboko do minulosti, neboť matka z toho posvátného místa po půldruhém roce odešla. – A tak mi je, jako bych byl v tom rozlehlém chrámu na vlastní oči spatřil podivuhodnou postavu

vážného muže, onoho záhadného malíře totiž, který se tam objevil kdysi dávno, když se chrám zrovna stavěl, jehož řeči nikdo nerozuměl a jenž školenou rukou zakrátko vyzdobil kostel překrásnými malbami, pak však, když byl hotov, zase zmizel. – A potom si ještě vzpomínám na starého poutníka, s dlouhým šedým vousem, cizokrajně oděného, který mě často nosíval v náručí, hledal v lese všelijaké pěkné mechy a kameny a hrával si se mnou; třebaže vím, že jsem si jeho podobu v sobě jen vysnil podle matčina líčení. Jednou s sebou přivedl nějakého neznámého, velmi hezkého chlapce mého věku. Seděli jsme v trávě a hráli jsme si, daroval jsem mu všechny svoje pestré kamínky, a on z nich dokázal na zemi vykouzlit všelijaké obrazce, jež se ovšem nakonec vždy srovnaly do podoby kříže. Matka seděla vedle nás na kamenné lavici a stařec stál za námi a díval se s mírnou vážností na naše dětské hry. Tu se vynořilo z křoví několik mládenců, kteří asi, soudě podle obleku a celkového vzezření, přišli k Posvátné Lípě jen ze zvědavosti a touhy po nějaké podívané. Jeden z nich, když nás uviděl, zvolal: „Podívejte! Hotová Svatá rodina, to bude něco do mého skicáře!“ – Opravdu vytáhl papír a tužku a chystal se nás nakreslit, ale starý poutník hněvivě vykřikl: „Ubohý posměváčku, chceš být umělcem, a nikdy v tobě nezahořela víra a láska; však tvá díla zůstanou mrtvá a strnulá tak jako ty, budeš si zoufat v prázdné samotě jako vyvrženec a zajdeš ve

své vlastní ubohosti.“ – Mládenci zaraženě pospíchali pryč. – Starý poutník řekl matce: „Přivedl jsem vám dnes podivuhodné dítě, aby roznítlo ve vašem synovi jiskru lásky, avšak musím je zas odvést; už nikdy nespátříte ani je, ani mne. Váš syn je bohatě nadán nedjedním talentem, ale otcův hřích kypí a kvasí v jeho krvi; je však schopen odolat a povznést se v udatného rytíře víry; nechtě se stane duchovním!“ – Máti nikdy nedokázala ani zplna vyslovit, jak hluboce, nesmazatelně na ni zapůsobila poutníkova slova; tehdy se ale rozhodla, že mě v mých sklonech nebude nijak usměrňovat, nýbrž pokojně vyčká, co mi osud připraví a k čemu mě povede, neboť nemohla pomýšlet na žádné vyšší vzdělání než na to, které mi byla s to poskytnout sama. Mé vzpomínky, podnícené už vlastním výrazným zážitkem, počínají dobou, kdy se máti na zpáteční cestě zastavila v ženském cisterciáckém klášteře, jehož abatyše, knížecího původu, která znávala otce, ji přátelsky přijala. Údobí od oné příhody se starým poutníkem, již jsem sám prožil a viděl, takže ji máti vlastně jen doplnila o malířova a poutníkova slova, až k okamžiku, kdy mě matka poprvé dovedla k abatyši, je jednou jedinou mezerou: nezůstalo mi z něho v mysli ani to nejmenší tušení. Znovu se na sebe pamatuji až zase tehdy, kdy mi máti, podle svých možností, chystala a spravovala oděv. Koupila ve městě nové lemování, přistříhla mi rozčepýřené vlasy, drhla mě ze všech sil a při tom mě

nabádala, abych si u paní abatyše vedl uctivě a způsobně. Konečně jsem, s matkou za ruku, vystoupil po širokých kamenných schodech a vkročil do vysoké klenuté světnice, vyzdobené obrazy svatých, kde jsme se setkali s kněžnou. Byla to vysoká, vzosná a krásná paní, jíž řádové roucho dodávalo úctyhodné důstojnosti. Podívala se na mne vážným pohledem, který pronikal až do duše, a otázala se: „To je váš syn?“ – Její hlas, celé její vzezření – ba i to neznámé prostředí, vysoká komnata, obrazy, to všechno na mne tak zapůsobilo, že jsem z pocitu nějaké vnitřní hrůzy začal hořce plakat. Kněžna na mne pohlédla mírněji a laskavěji a řekla: „Copak je ti, chlapče, snad se mě nebojíš? – Jak se jmenuje váš syn, milá paní?“ – „František,“ odpověděla máti, a tu kněžna zvolala v nejhlubším bolu: „Franciscus!“ a zdvihla mě a přitiskla prudce k sobě. V té chvíli jsem však ucítil prudkou bolest na hrdle, silně jsem vykřikl, takže mě kněžna polekaně pustila, a matka, protože ji mé chování vyděsilo, ke mně přiskočila a chtěla mě hned odvést. – Kněžna to nedovolila; ukázalo se, že jak mě k sobě prudce přitiskla, poranil mě démantový křížek, který měla na prsou, až mi to místo zčervenalo a naběhlo krví. „Ubohý Františku,“ řekla kněžna, „způsobila jsem ti bolest, uvidíš ale, že stejně budeme přáteli.“ – Jedna řeholnice přinesla cukroví a sladké víno, teď už mi otrnulo, a tak jsem se nedal nutit a statečně jsem zobal sladkosti, kterými mě ta

vzácná paní sama krmila, když usedla a vzala mě na klín. Jakmile jsem ochutnal několik kapek lahodného nápoje, jež jsem do té doby neznal, byl jsem zas tak neposedný jako – podle matčiných slov – už od útlého dětství. Smál jsem se a vykládal a rozveselil jsem abatyši i řeholnici, jež zůstala v komnatě. Stále si nemohu vysvětlit, jak připadla máti na to, že mě vyvádla, abych kněžně vyprávěl o těch skvělých, nádherných věcech, co byly v mém rodišti, a že jsem dovedl vylíčit krásné obrazy onoho záhadného malíře tak živě, jako kdybych byl hluboce chápal jejich podstatu. A pustil jsem se docela i do skvělých příběhů svatých, jako bych už důvěrně znal všechny církevní spisy. Kněžna i máti na mne hleděly s úžasem, ale čím víc jsem mluvil, tím byla moje horlivost větší; a když se mě kněžna nakonec zeptala: „Pověz, milé dítě, odkudpak tohle všechno víš?“ – odpověděl jsem, aniž jsem se na okamžik rozmyslel, že mi ten zvláštní, krásný chlapec, jehož jednou přivedl starý poutník, vysvětlil všechny obrazy v chrámu, a že mi dokonce sám ne jeden obraz sestavil z barevných kamínků a že mi nejen prozradil o každém z nich, co znamená, ale vyprávěl mi i jiné příběhy svatých.

Zazvonili k nešporám, řeholnice nasypala pěknou hromádku cukroví do kornoutu, dala mi jej a já ho radostně strčil do kapsy. Abatyše vstala a řekla matce: „Považuji vašeho syna za svého chráněnce, milá paní, a chci o něj od nyníška pečovat.“ Máti, dojetím celá

rozlítostnělá, nemohla ani mluvit, plakala a líbala kněžně ruce. Už už jsme vycházeli ze dveří, ale kněžna pokročila za námi, znovu mě pozdvihla, opatrně si odsunula křížek, přitiskla mě k sobě s prudkým pláčem, až mi horké krůpěje kanuly na skrář, a zvolala: „Františku! Buď zbožný a dobrý!“ – Byl jsem do hloubi srdce pohnut a musel jsem také plakat, aniž jsem věděl proč.

Díky podpoře abatyše se skrovná domácnost mé matky, která žila nedaleko kláštera na malém statku, brzo vzmožila. Byl konec chudobě, chodil jsem lépe oblečený a docházel jsem na vyučování k faráři, u něhož jsem také, když sloužil mši, zpíval na kůru.

Jak blažená je vzpomínka na ona šťastná léta mládí! – Ach, jako nějaký daleký posvátný kraj, kde vládne radost a nezkalené veselí dětské bezstarostnosti, je vlast někde daleko, daleko za mnou; avšak ohlédnou-li se nazpět, zašklebí se na mne propast, která mě od ní navždycky oddělila. Zmocňuje se mě stále horoucnější touha a snažím se rozeznat své drahé, jež zahlédám tam na druhé straně, jak probleskují purpurovým oparem svítání. Blouzním o tom, že slyším jejich milé hlasy. Ach! – což je na světě taková propast, již by láska vzmachem svých křídel nepřeklenula? Co je lásce prostor, čas! – Což nežije myšlenkou, a zná myšlenka nějakou hranici? – Zjevují se však temné postavy, srážejí se do stále hustšího zástupu, těsněji a těsněji mě obstupují, nedopřávají

mi, abych se rozhlédl, a zavalují moji mysl tísní přítomnosti, až i touha, jež mě naplňovala neskonalou bolestnou slastí, mění se ve zhoubné, smrtící utrpení!

Farář byl vtělená laskavost, uměl upoutat mou zvědavost, uměl vyučování tak přizpůsobit mé povaze, že se mi zalíbilo a dělal jsem rychlé pokroky. – Matku jsem miloval nade všechno, ale kněžnu jsem ctil jako světici, a bývala to pro mne vzácná chvíle, když jsem ji směl spatřit. Vždycky jsem si umíňoval, že se s tím, co jsem se zrovna naučil, před ní pořádně blýsknu, ale když přišla, když na mne přátelsky promluvila, nedokázal jsem ze sebe vypravit slovo, dokázal jsem se dívat jen na ni, poslouchat jen ji. Každé její slovo mi uvízlo hluboko v duši; po celý den, kdy jsem s ní mluvil, byl jsem pak v podivuhodné, sváteční náladě, a když jsem si potom vyšel na procházku, její postava mě stále provázela. – Jaký cit, pro nějž těžko nalézt jméno, mě to prochvíval, když jsem stál u hlavního oltáře, pohupoval kadidelnicí, a vtom zazněly varhany z kůru a strhly mě jako bouřlivě vzedmutý příboj – a když jsem pak ve slavnostním zpěvu poznal její hlas, který ke mně pronikal jako zářivý paprsek a naplňoval mou duši tušením věcí nejvyšších, nejsvětějších! Ale nejskvělejším dnem, na nějž jsem se těšil celé týdny, a když jsem na něj pomyslel, chvěl jsem se rozkoší, byl svátek svatého Bernarda, který se slavil v klášteře s veškerou nádherou a velkými odpustky, neboť Bernard byl cisterciácký světec. Už v předchozí

den proudily ke klášteru z nedalekého města i z celého kraje davy lidí a tábořily na velké, květy poseté louce, jež ke klášteru přiléhala, a tak radostné hemžení neustávalo ve dne ani v noci. Nepamatuji se, že by v tu výhodnou roční dobu (svatého Bernarda je v srpnu) počasí svátku snad někdy nepřálo. Směsice to byla pestrá: tu přicházeli zbožní, slavnostně zpívající poutníci, tam zas mladý sedlák s výskotem proháněl vyfintěné děvečky, duchovní, ruce sepnuté ve zbožném rozjímání, hleděli vzhůru k nebi – měšťanské rodinky se rozložily v trávě, vybalily koše nacpané jídlem a živily se. Bylo tu plno veselého zpěvu, zbožných písní, zanícených vzdechů kajícníků, smíchu dovádějících, žalmů, výskotu, jáсотu, žertů, modliteb – jako nějaký podivuhodný, ohlušující koncert. – Avšak jakmile zazní klášterní zvon, hluk náhle ustává – kam až oko dohlédne, klesli všichni na kolena, sražení v husté řady, a jen tlumené modlitby ruší posvátné ticho. Poslední úder zvonu doznívá, pestrý dav se zas rozbíhá a poznovu zní hlahol, na chvíli přerušovaný. – Sám biskup, sídlící v nedalekém městě, sloužil na svatého Bernarda v klášterním kostele slavnostní mši, ministrovalo mu nižší řádové duchovenstvo, a jeho hudebníci, které rozsadili na tribuně zřízené po straně hlavního oltáře a bohatě zdobené vzácným sukнем, obstarávali doprovod. – Do nynějška nezastaly pocity, jež tehdy prochvívaly mou hrud, a ožiji mladistvou svěžestí, kdykoliv se celou myslí navracím

do té blažené doby, která příliš rychle zanikla. Živě si vzpomínám na jedno Gloria, které se hrávalo často, neboť tuhle hudbu měla kněžna ze všeho nejraději. – Když biskup zanotoval Gloria a nato sbor mocně zabouřil: Gloria in excelsis deo! – bylo to, jako kdyby se otvírala nad hlavním oltářem brána nebeská – ano, jako kdyby nějakým božím zázrakem zazářil život v namalovaných cherubínech a serafínech a ti mávali mocnými křídly a nesli se prostorem, velebíce Boha zpěvem a tóny harf. – Přemítavý úžas z té nadšené pobožnosti se mě celého zmocnil a přenesl mě zářivými oblaky do známého kraje v daleké vlasti. Do vůně lesa zazněly vznešené hlasy andělů a z vysokých liliových keřů vykročil mi s úsměvem vstříc ten podivuhodný chlapec: „Kdepak jsi byl tak dlouho, Františku? – mám hodně krásných pestrých květin, ty ti všecky dám, když zůstaneš se mnou a budeš mě mít vždycky rád.“

Po mši kráčivaly jeptišky, v čele s abatýší, jež se ozdobila mitrou a do ruky vzala stříbrnou berlu, ve slavnostním procesí chodbami kláštera a chrámem. Jaká svatost, jaké důstojenství, jaká nadpozemská velikost vyzařovala z každého pohledu té skvělé paní, vládla každému jejímu pohybu! To sama vítězná církev sesílala na zbožné věřící milost a požehnání. Byl bych schopen vrhnout se jí k nohám, kdyby na mne byla náhodou pohlédla. – Když pobožnost skončila, hostili duchovenstvo i biskupovu hudbu v jednom

velkém klášterním sále. Několik příznivců klášteřa, úředníků, obchodníků z města zúčastnilo se hostiny, a já tu směl být také, protože si mě oblíbil biskupův kapelník. Jestliže jsem se zprvu, žhavě uchvácen svatou pobožností, vnitřně zcela ponořil do věcí nadpozemských, nyní mě zcela obklopil radostný život a strhl mě svou pestrostí. Všelijaké veselé historky, žerty a šprýmy jen přšely, hosté se smáli a pilně prázdnili láhve, dokud se nesnesl večer a nepřistavili vozy, aby se jelo domů.

Bylo mi šestnáct let, když se farář vyjádřil, že teď už umím dost, abych mohl začít studovat teologii v semináři v nedalekém městě: rozhodl jsem se totiž zcela pro dráhu duchovního. Matku to z hloubi duše potěšilo a tvrdila, že se tím vysvětlily a splnily tajuplné narážky poutníkovy, které asi nějak souvisely s onou prapodivnou otcovou vizí, o níž jsem nevěděl. Domnívala se, že teprve moje rozhodnutí očistí otcovu duši od jeho hříchu a zachrání ji před věčným zatracením. Také kněžna, kterou jsem nyní mohl vídat pouze v návštěvním pokoji, velice pochválila můj úmysl a opakovala slib, že mě bude podporovat vším potřebným až do doby, než dosáhnu duchovní hodnosti. Ačkoliv bylo město tak blízko, že z klášteřa šlo zahlédnout jeho věže, přesto mi rozloučení s matkou, již jsem v mysli hluboce ctil, i s dobrým učitelem přišlo velmi zatěžko. Vždyť jakákoli dálka, jež člověka dělí od kruhu jeho drahých, zdá se vždy kruté